

alltíhóp – gör en supermarket av den här löjliga byn.” De danska författarna har, precis som förväntat, ofta ironiserat över stelheten och tråkigheten i den påstådda förbudsstaten Sverige. Sammantaget speglar litteraturen alltför väl de nationella stereotyper som fortfarande dominerar Öresundsregions symboliska universum.

Historikern Ulf Zander diskuterar regionala och nationella identiteter vid Öresund kring 1900. Den migration av svensk arbetskraft som ökat det senaste decenniet, och som fyllt danska butiker, restauranger och vårdhem med svenska pendlare, är ingalunda en ny företeelse. Från andra hälften av 1800-talet emigrerade många svenskar till Danmark. Det handlade bl.a. om lantbruksproletärer och om unga kvinnor som arbetade som hembiträden. Den senare gruppen, som ofta hade lantlig bakgrund, blev särskilt omdiskuterad. Farhågorna för att dessa unga kvinnor skulle gå vilse i det syndfulla Köpenhamn var stora. Det finns vissa bevis för att en del av de svenska emigranterna hamnade i prostitution och kriminalitet. Zander diskuterar också konflikter kring nationella monument och visar hur den samtida identitetsprocessen över Öresund har gamla rötter.

Etnologen Orvar Löfgrens kapitel är det mest väl-skrivna kapitlet, fullt av närmast poetiska liknelser och metaforer. Löfgren tar sin utgångspunkt i den känsla av obehag som många med honom kände att passager över Öresundsgränsen hade för inte så länge sedan. En tid då narkotikahundar, metodiska tullare och misstänksamma passpoliser fyllde transithallarna i Malmö och på andra orter. Han resonerar sedan över historiska gränspassager över Öresund och konstaterar att arbetskonjunkturerna varit drivande i resestatistiken, men att under andra hälften av 1900-talet blev Köpenhamn och Helsingör i ökande grad stora utflyktsmål. Det är så jag själv minns mina första utbyten över Sundet: ”färjeturor” mellan Helsingborg och Helsingör som avslutades med glass på Brostræde. Några år senare hägrade danska barer som serverade *Bloody Mary* och dynamitöl till oss desperata svenska tonåringar. För svenskar blev Danmark synonymt med ansvarsfrihet, ett närliggande Mallorca, fullt av möjligheter. ”Sedan 1838 då ångbåtsfärjan startade har vi ätit oss över till Danmark. Miljoner svampiga räkmackor, citronvand, guldbajer, guldkarameller” (s. 83). Löfgren konstaterar att det i allra högsta grad har handlat om en ”oral gränsgång”. Den svenska fascinationen krockar med danskarnas bild av Sverige som ett skandinaviskt Östtyskland: grått, förbjudet och kallt. Stereotyperna – danskdjävlar och

satans svenskar – består. Löfgren menar, säkert helt riktigt, att brobygget paradoxalt nog har ökat behovet av nationell stereotypisering av folk på andra sidan bron. De nationella identiteterna är inte lätta att rubba.

Historikern Hans Kirchhoff och tidigare riksantikvarien, arkeologiprofessor Olaf Olsen, berättar i de två följande kapitlen om räddningen av danska judar i oktober 1943. Kirchhoff slår fast att den viktigaste orsaken bakom räddningen av 7 000 judar över Öresund, ”selvom det ofte er ilde hørt” (s. 95), var tyskarnas passivitet. Han ger en realistisk och intressant beskrivning av dåtidens diplomatiska spel, opinioner och flyktinghjälp. Olsen skriver en liten självbiografi över sin tid som dansk flykting i Lund. Berättelsen är fascinerande och målar upp en stad och tid full av liv och rörelse. Olsen konstaterar att livet som dansk var gott i Lund. I det avslutande kapitlet får läsaren sig en snabblektion i dansksvenska språkskillnader. Else Bojsen sammanfattar på ett koncist sätt språkforskningen. Att språket faktiskt är ett hinder även för dagens integration råder det mindre tvekan om. Danskar har lättare att förstå stockholmare än skåningar, medan svenskar har ganska svårt att förstå danska. Detta trots att 90 procent av de 1 000 mest frekventa danska orden är samnordiska. De övriga tio procenten räcker för att ställa till problem vid konversationer oss emellan.

Jag är inte helt klar över varför det tog nära fem år för att publicera den nätta antologin, men det spelar mindre roll då texterna med få undantag har ett historiskt perspektiv på Öresundsregionen. Samtidigt går det inte att komma ifrån att en del av kapitlen skulle blivit intressantare ifall författarna gjort länkar till den Öresundsregion vi nu lever i. I vilket fall så passar antologin väl in i senare års ökade intresse för Öresundshistoriska perspektiv och berättelser. *Grændse som skiller ej!* är en liten och lättläst antologi full av små guldkorn från Öresundshistorien.

Jesper Falkheimer, Lund/Helsingborg

Arbete pågår – i tankens mönster och kroppens miljöer. Anders Houlitz, Brita Lundström, Lars Magnusson, Mats Morell, Marie Nisser, Eva Silvén (red.). Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2008. 299 s. ISBN 978-91-554-7291-7.

”Arbete pågår ständigt, någonstans, i någon form. Men vad är arbete?” Så inleds denna antologi om arbete, som

är skriven som en vänbok till ekonomhistorikern Maths Isacson på hans 60-årsdag. Något svar på frågan vad arbete är får man inte, men däremot många infallsvinklar på hur arbete kan studeras. Även om det påtalas i inledningen att arbete också kan vara ideellt arbete eller fritidsarbete, är det förvärvsarbetet som står i fokus i antologins 16 artiklar. Det är alltifrån kvinnors arbete i medeltidens jordbruk och skolinspektörers fältarbete under 150 år, till nutida tävlingar i yrkesskicklighet och hur det kan vara att arbeta inom ett varumärke. Med detta vill jag säga att spännvidden av vilka arbeten som avhandlas i boken, och på vilket sätt de studeras, är mycket stor. De flesta berör landsbygden och många berör historisk tid, men det gäller inte alla. Här samsas ekonomhistoriker, teknikhistoriker, agrarhistoriker och andra historiker med konstvetare och etnologer. Den gemensamma nämnaren är att författarna ingår i Maths Isaacsons professionella nätverk, som naturligtvis innefattar många fler än dessa forskare, vilket de sex redaktörerna påpekar i förordet. Samtliga artiklar rör sig också i en svensk kontext.

Boken har delats upp i tre teman, vars avgränsningar och rubriker inte känns helt självklara. Det första har rubriken "Symboler och representation". Här inleder Marie Nisser med att beskriva hur en oljemålning från 1600-talet, föreställande Julita kanonbruk, kan vara ett viktigt kompletterande material i forskningen om bruksarbetet under denna tid. Dag Avango & Anders Houltz ger med hjälp av publicerade minnesberättelser, dagboksanteckningar och tidningsartiklar också en bild av en speciell sorts arbete, det som gruvarbetare och ingenjörer utförde vid den svenska gruvan på Spetsbergen i början av 1900-talet. Avango & Houltz är de enda författarna i antologin som försöker ge ett svar på frågan varför människor arbetar, och varför de arbetar med just det de gör, vilket jag själv intresserat mig för i min avhandling *Vi som stannade på Volvo* (2008). De ekonomiska motiven var mycket viktiga i båda fallen, men sedan skiljer de sig mycket åt. På Volvo uppskattades tryggheten och kamratskapet, medan äventyrlust var en viktig drivkraft för dem som sökte sig till det hårda arbetet i Sveagruvan. Många av dem såg sig också genom sitt arbete som en del av den kollektiva hjälteberättelsen om den svenska polarforskningen, som mötte stort intresse och anseende under denna tid, vilket gav dem en känsla av stolthet efteråt, menar författarna.

Ann-Sofi Forsmark tar precis som Nisser sin utgångspunkt i bilder, i form av fotografier från arbetsplatser i Stockholm kring sekelskiftet 1900, och diskuterar arbe-

tets visualisering och estetisering, samt fotografier som källa till kunskap. Ella Johansson skriver under rubriken "Nationens pigor" om dalkullan och vad hon symboliserade och representerade i Stockholm under 1800-talet. Hon menar att kullornas uppfinnande av en tradition, användandet av folkdräkten från Rättvik, både innebar en etnifiering från överklassens sida, och en strategisk marknadsföring, "branding", och formandet av en egen identitet av dalkullorna själva. Brita Lundström bygger vidare på branding-temat och frågar sig hur det kan vara att leva i enlighet med det varumärke man arbetar för, även på sin fritid, och ger exempel på performance inom flyget, klädbranschen och som företagsledare. Eva Silvén diskuterar också hon arbetets estetisering genom att ge en bild av vad olika yrkestävlingar kan betyda för hur ett yrke konstrueras, såväl när det gäller plöjare som baristas.

Tema 2 inleds av Janke Myrdal med hans undersökning av kvinnors ägande av kor under medeltiden i Sverige som förutom att använda traditionell historisk metod med skriftliga källor också måste använda en källpluralistisk metod, där flera knapphändiga källor kombineras, för att kunna få en bild av förhållanden långt tillbaka. I det senare fallet kombinerar Myrdal etnologisk forskning om kor och mjölkning vid slutet av 1800-talet med isländska sagor, medeltida landskapslagar, religiösa mirakelberättelser, ordspråk och arkeologiskt källmaterial. Med detta som grund framhåller han övertygande att smörproduktionens ökade betydelse under medeltiden innebar att kvinnan fick en stärkt position i jordbruksarbetet samtidigt som hennes förvärvade skicklighet misstänkliggjordes.

Det andra bidraget i denna del är en s.k. mikrohistorisk undersökning av Bo Larsson om arbetet på den agrara verkstaden Vånsjöbro svets & smide 1939–76. Själv är jag som etnolog inte van vid begreppet mikrohistoria, men förstår snart att det är ju det som etnologer oftast sysslar med när de gör historiska studier. Han tar sin utgångspunkt i en byggnad som från början var ett mejeri och idag är privatbostad, men under knappt 40 år platsen för en liten verkstadsrörelse. Genom att studera detta uppländska familjeföretag, fokuserat på en enda person, lyckas han lyfta fram den komplexitet och mångfald som präglade små verkstadsföretags verksamhet, dess ägare och anställda under denna tid, som sannolikt hade gått förlorad om man haft ett större och mer övergripande perspektiv. Larsson framhåller det nära perspektivets fördelar, möjligheten att pröva den "generella" historien på individuell nivå, och hur verklighetens mångfald

bättre kan tydliggöras när historieskrivningen handlar om mindre platser och enskilda personer. ”Nyanser, individuella variationer på mänskligt liv och mänskliga erfarenheter synliggörs i de enskilda livsödena. Förlorarna och avvikarna träder fram. Det är som om livet själv blir synligt”, citerar Larsson ur *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria* (2004) av Anna Götlind och Helena Kåks. Det är just detta som jag själv velat göra i min studie av bilindustriarbetare.

Anna Götlind och Helena Kåks är författare till nästa bidrag, som berör en metod för mikrohistoriska studier, forskningscirkeln, vilket flera etnologer, som Kerstin Gunnemark, och historiker, som Lars Olsson, framgångsrikt har använt sig av. Götlind och Kåks menar att mikrohistoriens människor både kan exemplifiera, konkretisera och problematisera den ”stora” historien och har valt ut tre exempel på forskningscirkel utförda i Dalarna i slutet av 1990-talet. Särskilt det första är mycket fascinerande, där tre f.d. postanställda i Långshyttan tillsammans letade upp material, gjorde intervjuer och skrev en artikel om Postens historia på orten, från det första postkontorets öppnande 1892 fram till den 9 november 1998, då en av cirkeldeltagarna låste kontoret för sista gången. Genom sitt arbete med att dokumentera vardagen på postkontoret och dess historia bidrog de också till att lyfta fram den ”stora” historien om kommunikationernas förändring, som inte minst påverkat mindre orter i Sverige. Götlind och Kåks slår ett slag för forskningscirkeln och hur ett fruktbart samarbete mellan fritids- och yrkesforskare kan ge ny kunskap och nya perspektiv inom arbetslivsforskningen samt bidra till att ge människor ny förståelse för sina egna liv.

Johan Samuelsson och Anna Storm avslutar metoddelen med en artikel om skolinspektörernas fältarbete och dess betydelse för utvärdering och kontroll av skolan, som startade 1861 och har pågått fram till idag, med ett kort uppehåll under 1990-talet. De menar att fältarbetet förutom kontroll har inneburit en betydande kunskapsinhämtning och att verksamheten med en form av kritiskt hermeneutiskt arbetssätt har åtnjutit hög legitimitet och status trots att några särskilda teoretiska anvisningar inte funnits.

Den tredje delen har förändringsprocesser som tema, men åtminstone den första artikeln skulle mycket väl kunna ingå i metoddelen. Anders Björklund sitter i släktgården på semestern och börjar läsa och skriva av sin morfars dagböcker från 1915 till 1960. Han fascinerar av morfaderns korta dagliga beskrivningar av arbetet på gården i Jämtland, och återger flera dagboksavsnitt.

Ibland blir det korthuggna språket och den jordnära skildringen nästan som poesi. ”1921: Onsdag 23.2. Jag knogar med att köra timmer. Torsdag 24.2. Fortsätter att köra timmer. Fredag 25.2. Fortsätter med timmerkörning.” Björklund funderar kring uttrycken och resonerar kring dagboks materialets möjligheter, och nog kan man se morfaderns liv som ett mikrohistoriskt exempel på 1900-talets stora urbaniseringsberättelse i Sverige. Om hur han lämnade ”knoget” i de inre jämtländska skogarna för att bli jordgubbsodlare i närheten av Östersund på 1930-talet och sedan på 1950-talet som pensionär började resa allt oftare till Stockholm där han levde ”lyxliv” hos sina barn. Björklund visar att även släktforskning kan göras allmängiltig och intressant.

Hästar är ämnet för nästa förändringsprocess i en artikel där Susanna Hedenborg och Mats Morell diskuterar hur arbetet med hästar har förändrats under 1900-talet ur ett klass- och genusperspektiv. De formulerar ett antal hypoteser varför arbetet har gått från att tillhöra den manliga sfären till att tillhöra den kvinnliga, och varför ridning som sysselsättning har breddats klassmässigt. Även Iréne A. Flygare har ett genusperspektiv i sin artikel, som handlar om det offentliga utredningsväsendets syn på kvinnors jordbruksarbete på 1930- och 40-talen och hur detta saknade förståelse för kvinnornas vardagliga praktiker på gårdarna. Flygare beskriver hur utredningarna å ena sidan konstaterar att kvinnor inte längre ville arbeta med jordbruk och å andra sidan, att de som ändå gjorde det arbetade för mycket och för tungt, vilket ledde till att de försummade sina barn. Hennes tolkning är att modernitetstänkandet gick hand i hand med patriarkala strukturer och att det därför fanns en strävan att få bort kvinnor från framtida vinster i det moderniserade jordbruket.

De två följande artiklarna är skrivna av forskare från Finland. Susanna Fellman visar i sitt bidrag hur finländska industriföretagsledare hämtade många idéer om organisering och effektivisering hos företag i Sverige. Hennes slutsats är att finländarnas studieresor till Sverige under mellankrigstiden och efter andra världskriget var betydelsefulla för moderniseringen av den finländska industrin och att studier av svenska företag gjorde det lättare att acceptera och använda de modeller som egentligen var amerikanska. Anja Kervanto Nevanlinna diskuterar med Tammerfors och Helsingfors som exempel, och med London och Paris som europeiska jämförelser, hur det urbana samhällets identitet förändras när den industriella produktionen försvinner i industristadens kärna. Med hjälp av Halbwachs och

hans jämförelse mellan begreppen historia och minne hävdar hon vikten av att bevara en del av de övergivna industriområdenas byggnader som betydelsefulla spår i städernas sökande efter ny identitet.

I den avslutande artikeln står arbetet som ideologi och idé i centrum. Lars Magnusson diskuterar här de stora makrohistoriska frågorna om hur ekonomiska och sociala förändringar har påverkat förhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden och de sociala relationerna i arbetslivet. Han menar att krisen på 1920- och 30-talen ledde till att ”den svenska modellen” skapades och att krisen på 1970-talet var början till dess upplösning. Han beskriver upprinnelsen till Saltsjöbadsavtalet 1938 och förklarar vilken betydelse detta hade för den snabba ekonomiska och sociala utvecklingen i Sverige under efterkrigstiden, och varför den strukturella krisen under 1970-talet kom att urholka den svenska modellens legitimitet hos arbetsgivarna, vilket ledde till deras ensidiga uppsägning av det centrala partssamarbetet i början av 1990-talet. I avslutningen undrar han vad som krävs för att arbetsmarknadens parter skall omförhandla kompromissen från 1930-talet. Ett sådant samtal mellan LO och Svenskt näringsliv påbörjades 2008, men avbröts i mars i år framför allt på grund av arbetsgivarnas alltför långtgående krav på inskränkningar i lagen om anställningsskydd. En sådan kompromiss hade blivit ett nederlag för hela fackföreningsrörelsen.

Som jag hoppas har framgått är *Arbete pågår* en mycket splittrad eller, mer positivt uttryckt, omväxlande bok om arbete, både vad gäller ämnen, undersökta tidsperioder och analytiska angreppssätt. Så blir ju ofta fallet med antologier som ställts samman som vänböcker till någons bemarkelsedag. Här är det vem som skriver, författaren, som är det viktiga, och inte vad som skrivs, ämnet, även om redaktörerna säkert också har haft ämnena i åtanke vid urvalet. Den positiva sidan med denna typ av antologi är att man som läsare överraskas av den mångfald som är möjlig inom historiskt orienterad arbetslivsforskning, som man sannolikt inte annars hade kommit i kontakt med, vilket både ger ny kunskap och nya idéer. Jag är övertygad om att alla som är intresserade av svensk historia och av arbetslivet i stort kommer att finna flera av artiklarna väldigt intressanta. För min del gäller det framför allt de mikrohistoriska bidragen, där man kommer nära människorna, som de som skrivits av Dag Avango & Anders Houltz, Bo Larsson, Anna Götlind & Helena Kåks samt Anders Björklund, men det gäller även flera andra som Lars Magnussons avslutande artikel, som visar makrohistoriens betydelse för mik-

rohistorien. Särskilt dessa artiklar har för mig fungerat som inspirationskällor och har dessutom bidragit med många tips på böcker jag måste läsa, även av den hyllade Maths Isacson själv, som jag hittills försummat. Götlind och Kåks *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria* kanske dessutom vore något för grundkurserna i etnologi, för att stärka den historiska traditionen i ämnet som idag till stor del har gått förlorad. De teman och ämnen som jag tycker kommer fram för lite i antologin är arbetets betydelse – varför vi arbetar med det vi gör, det industriella arbetets villkor och arbetet i staden samt ett tydligt klassperspektiv. Bokens viktigaste bidrag är att den gör oss uppmärksamma på betydelsen av forskning om arbete samt hur olika discipliner kan tillföra olika aspekter och perspektiv på arbetet, dess mönster och miljöer som tillsammans befruktar helheten. Boken visar att människors produktion är minst lika intressant att studera som deras konsumtion. Arbetet är ju konsumtionens förutsättning och grunden för de klassmässiga kulturella processer som vi alla är en del av. Fortfarande pågår vårt arbete och det lär pågå så länge människan finns, i en eller annan form.

Björn Ohlsson, Göteborg

Mediernas kulturhistoria. Solveig Jülich, Patrik Lundell & Pelle Snickars (red.). Mediehistoriskt arkiv 8. Statens ljud- och bildarkiv, Stockholm 2008. 375 s., ill. ISBN 978-91-88468-03-1.

Det här är en helgjutten och väldigt intressant bok. Men det kan sägas först då känslorna svalts efter att man har låtit sig luras för jag vet inte vilken gång i ordningen. *Mediernas kulturhistoria* är antologins namn. Och man tänker sig att man ska få ta del av en sammanhållen och systematisk framställning av just detta, från hållristningar till Facebook. Att man aldrig lär sig! Antologier är ju inte beskaffade på det sättet, det tycks ha att göra med själva genrens, eller i alla fall dess produktionsvillkors, grundförutsättningar. De består aldrig av delar som bildar ett välintegrerat och i förväg i detalj uttänkt helt, även om de ofta vill låtsas det. När delarnas relation till varandra ska sammanfattas görs spretigheten till en poäng. Inledningen till den här antologin formulerar denna variant: ”Sammantaget visar artiklarna att mediehistoria inte är en monolitisk kategori utan kan förstås och beskrivas på en rad olika sätt.” Jo, så är det säkert.

Men – visar det sig när man tänkt efter ett tag – så